

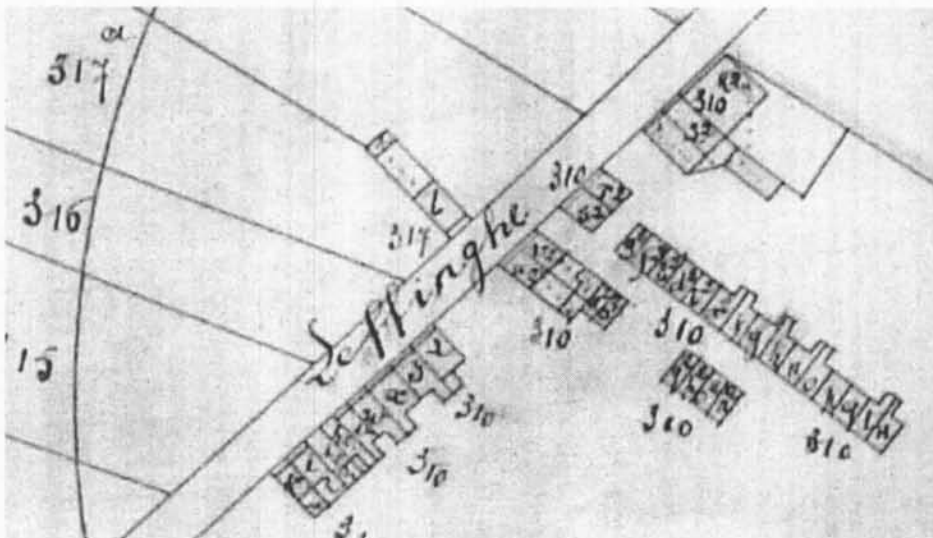
DE SPROTFABRIEK IN OOSTENDE: een kort maar interessant bestaan

door Rudy DE CLERCK (*)

Oostende heeft -behalve een rijk verleden als Europese visserijhaven - evenzeer een opmerkelijke functie gehad in de visverwerkende industrie. Rokerijen en drogerijen van vis vormden er eertijds ook een bijzonder drukke industriële (veelal artisanale) activiteit, zoals reeds vroeger gepubliceerd is (*De Plate 2007 - p 165 en p 198*). Maar vóór meer dan een halve eeuw lang was er bovenop een andere en bijzonder actieve visindustrietak in Oostende, namelijk vanaf 1886 een visconserven industrie, *Excelsior*, die in de volksmond algemeen genoemd werd als: DE SPROTFABRIEK. Die fabriek was gelegen op de kruising van de Leffingestraat en de Koninginnelaan, dichtbij het "Bosje" dat in die tijd nog "Bois de Boulogne" werd genoemd ! Toen was dat nog grondgebied Stene. Kort na de tweede wereldoorlog stopte deze activiteit maar in de glorieperiode, begin 1900, waren er wel soms tot 700 werklieden aan de slag, hetgeen voor de werkgelegenheid in Oostende toch zeer nuttig moet geweest zijn.

Bovendien bleef de verdere activiteit niet enkel beperkt tot de visconserven industrie maar met de tijd voegden zich rond deze sprotfabriek kleinere bedrijven met zeer uiteenlopende producties. Een amalgaam van nijverheden dat de noemer "Sprotfabriek" bleef krijgen.

Het grondplan in 1896. De fabriek op perceel 310-12 lag dwars en langgerekt op de Leffingestraat, parallel met het talud van de Koninginnelaan en bovendien temidden van volkswoningen (later krotwoningen). Op dat terrein zijn thans de Stedelijke Basisschool "Vogelzang" (sedert 1973), een sportterrein en de sportzaal "Fizix" gevestigd.

Excelsior en het geslacht van Bylandt

In 1896 werd door de Bestendige Deputatie van West-Vlaanderen de toelating gegeven aan de Hollandse firma "Excelsior" voor het uitbaten van een visconservenfabriek in Oostende. Het zou een bedrijf worden met vele aspecten en diversiteiten. De toenmalige aanvrager en tevens Directeur was een Hollandse graaf **Henri de Bylandt** (1860-1943).

Hoe lang hij er effectief als directeur fungeerde, is niet precies geweten maar hij was ongetwijfeld de baanbreker van het bedrijf. Bovendien een aristocraat met veel aanzien. Hij stamde namelijk uit een oeroude Nederlandse adellijke familie startend met Roelman van Bylandt die door Keizer Leopold I van het Heilige Roomse Rijk in 1678 reeds met de titel Graaf werd bevestigd, Diens nakomelingen waren invloedrijke figuren in de Nederlandse geschiedenis. Hetzij in de politiek, hetzij in het leger.

Willem Frederik van Bylandt bijvoorbeeld was eind de 18^e eeuw een beroemd Generaal majoor in het Nederlandse leger met tal van buitenlandse veldtochten tot zelfs in de Caraïben. Een andere telg was M.J.A. de Bylandt die gouverneur van Zuid-Holland in 1850, verder Commissaris des Konings en later voorzitter van de Eerste kamer van de Staten-Generaal was. En zo waren er meerdere. "de Bylandt" was en blijft een naam als een klok in Nederland. In de "Koninklijke Nederlandse Reddingsmaatschappij" draagt zelfs heden ten dage een vaartuig de naam "Graaf van Bylandt". En tenslotte is er nog de M.A.O.C., de "Gravin van Bylandt Stichting" in Nederland die als doelstelling heeft financiële steun te bieden aan rechtspersonen, welke uitsluitend of nagenoeg uitsluitend het algemeen belang van mens en dier in Nederland beogen en voorts aan natuurlijke personen in Nederland die hulp nodig hebben.

De familie moet een speciale band met België hebben gehad. Zij hadden een woonst in Brussel en werden jaarlijks en reeds sedert 1850 in de "Feuille d'Ostende" vermeld bij de "vreemdelingen" in de zomerperiode in Oostende. Dat aantal dergelijke "vreemdelingen" –synoniem voor toeristen – was steeds behoorlijk groot en schommelde rond de drie duizend!

Wie was dan die Henri de Bylandt ?

Graaf Henri de Bylandt (1860-1943)

Zijn handtekening in 1889

Was het nu Henri, Hendrik of Henry, het doet er niet toe, de man is wereldberoemd geworden, echter niet door zijn Oostendse Sprotfabriek, maar wel om zijn bijactiviteiten. Eén ervan was zijn bijzondere interesse voor honden, een kynoloog. Hij maakte wereldpublicaties, vooreerst met in 1894 "Raspuntenboek van de meest bekende hondenrassen" tellende 404 pagina's en 400 afbeeldingen. Daarna volgden uitgaven in het Frans "Les Races de Chiens" gepubliceerd in 1897 te Brussel over 300 hondenrassen. Daarna volgde in het Engels in 1904: "**Dogs of all nations**", een tweedelig werk met eventjes 1160 pagina's en 1392 illustraties. Dit is nu nog steeds een standaardwerk en bovendien een zeer gegeerd boek in de wereld van het antiquariaat: 3050 £ voor een door de auteur gesignde uitgave !

Zijn reputatie als kynoloog had ook een praktische toepassing : als er in augustus 1906 een loopwedstrijd voor windhonden op de Wellingtonbaan werd gehouden, was de graaf lid van het "Comité d'honneur", waarin o.a. ook burgemeester Pieters zetelde.

Bovendien bleek hij een gerenommeerd schermer te zijn, want in augustus 1904 was de graaf lid van de Nederlandse schermploeg die in het Leopoldpark van Oostende (op de "pelouse du tennis") er de derde plaats behaalde na België en Frankrijk.

Als de Shah van Perzië in augustus 1900 een poos in het Royal Palace hotel van Oostende verbleef, waren Bylandt en zijn dochter (Mme Grön) zeer geregeld bij dit bezoek betrokken.

Dus een zeer actief man op diverse domeinen. Hoeveel tijd nog restte voor zijn functie als directeur van de Sprotfabriek blijft een raadsel.

DE GESCHIEDENIS VAN DE SPOTFABRIEK

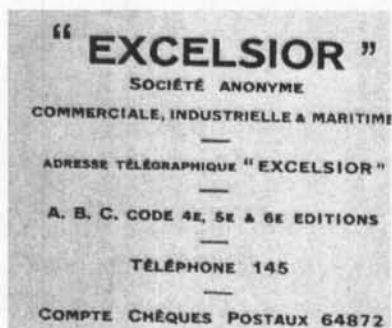
In 1896 startte de visconservenfabriek Excelsior en met succes. De sprotvangsten waren dat jaar uitstekend geweest en de productie van conserven evenzeer. Het personeel bestond uit 250 eenheden, waarvan 50 mannen, 30 vrouwen, 20 jongens en 150 meisjes ! De werktijd liep van 7 uur 's morgens tot 21 uur 's avonds.

De hoge productie resulteerde echter onmiddellijk in een acuut afvalprobleem. De hoeveelheid afval (koppen en staarten) bedroeg in het seizoen 1896-1897 maar eventjes 300 duizend kilo. Rekening houdend met de mogelijkheid tot verder gebruik van deze afval, vroeg (en bekwam) graaf de Bylandt al in 1897 de toelating om "eener Fabriek van Visch-Guano op het perceel te Steene Sectie B, nr 310-12" te mogen bouwen, dus naast de bestaande fabriek. De fabricatie bestond er in om dit afval (kop en staart van sprot) via hydraulische persen tot een soort koek om te vormen tot landbouwmest (guano), "engrais inodore et comprimé".

In het voorjaar van 1899 werd de firma Excelsior omgevormd tot de "Société anonyme pour l'exploitation des produits de la mer". Het startkapitaal bedroeg 2 miljoen Belgische frank (niet weinig voor die tijd), met in totaal 2000 gewone aandelen van 500 frank en 1000 aandelen van 1000 frank. Het is vooral de "Compagnie Anversoise d' Entreprises Coloniales et Industrielles" die met 700 aandelen van 1000 frank de belangrijkste aandeelhouder werd. Verder waren ook firma's zoals de meelfabriek Albert de Bary, Mallinckrodt en Mayer belangrijke partners.

Eind mei 1899 vroeg de Bylandt dan aan de Provincie een uitbreiding van de oorspronkelijke aanvraag van visbewerkingsbedrijf voor een "vischoliefabriek en vischdrogerij". Dat werd op 15 december 1899 door de Bestendige Deputatie goedgekeurd. Ongeveer 3 miljoen blikken werden geproduceerd, allemaal bestemd voor de export naar China, Zuid-Amerika en Transvaal !

In 1900 waren er tot 700 mensen aan het werk. De dagverdienste bedroeg 1.5 bfr en voor de jongelingen (rond de 17 jaar) met als taak ontkoppen van de sprot 0.75 bfr. In 1906 waren er 500 werkmensen aan de slag, waarvan 250 vrouwen met een salaris tussen 1.25 tot 1.8 bfr.

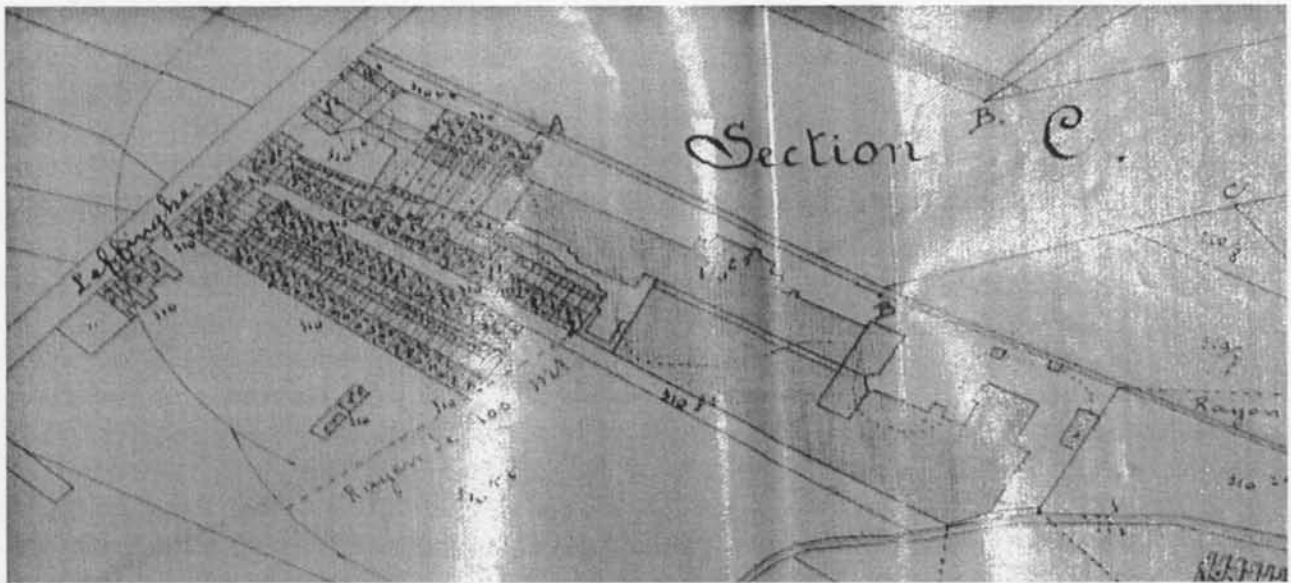
Alsof die twee bedrijven nog niet genoeg waren, kwam er in 1903 nog een totaal andere industrietak bij, namelijk een houtbewerkingatelier en meer bepaald voor het behandelen van boomstammen door impregnatie via hydraulische druk voor de productie van ebbenhout en parketten. Dat werd in 1905 toegestaan maar gegevens over verdere ontwikkelingen ontbreken.

Verder werd er ook eind 1907 gestart met een conservenfabriek voor groenten ("verduurzamen van groenten!").

In 1938 tenslotte werd de toelating gevraagd (en bekomen) om al die bedrijven verder te kunnen zetten voor een periode van 10 jaar.

Duidelijk dat de oorspronkelijke grondplannen uitgebreider werden. De verbindingsweg tussen de Leffingestraat en de fabriek zelf werd toen de "Sprotgang" genaamd, officieel "Impasse de l'esprot".

MARKANTE FEITEN

Lekkende blikken

Het tweede werkjaar van de conservenfabriek was minder zorgeloos dan het eerste. Tijdens de campagne 1897-1898 bleek er een groot aantal conserven uit de blikslagerij waardeloos doordat ze niet volledig luchtdicht waren. De blikken waren in de zomer reeds vervaardigd en de foutieve fabricatie kon pas vastgesteld worden bij het vullen van de blikken later in de herfst. Een groot deel van de productie ging hierdoor helaas verloren.

Graaf de Bylandt vond het dan maar logisch om voor alle foutieve conserven een boete op te leggen aan het personeel, namelijk 15 cent per foutief blik of het opeisen van één maand van hun zes maanden salaris in de zomerperiode. Hij dreigde zelfs om de fabriek te sluiten. Dit heeft dan geleid tot een conflictsituatie tussen leiding en personeel resulterend in een opmerkelijk proces. Door de zeldzaamheid van deze problematiek kwamen er zelfs buitenlanders de pleidooien van het proces bijwonen. Uiteindelijk werd beslist om ten hoogste 1/5e van het salaris af te houden.

Werktijden

In dat zelfde jaar 1898 vroeg graaf de Bylandt in mei aan de Hoge Raad van de Arbeid de toestemming om de vigerende werktijd gedurende de nacht aan te passen voor zijn bedrijf. Na lange beraadslagingen werd toegestaan – ten uitzonderlijke en voorlopige titel – om meisjes ouder dan 16 jaar en jonger dan 21 jaar, tweemaal per week nachtwerk toe te laten en wel tussen 21 uur 's avonds en 5 uur 's morgens (in tegenspraak met de wet van 18-12-1889!).

Het lied van de sprotfabriek

Midden januari 1898 werd er in de zaal Eldorado (Weststraat) de revue "Ostende à traction" opgevoerd. Op het programma stond onder andere een optreden van een koor met het personeel van de Sprotfabriek. Directeur de Bylandt had er alle mannelijk en vrouwelijk personeel op zijn kosten uitgenodigd. Merkwaardige "geste" van hem in een periode met de conflictsituatie omtrent de foute blikken. Onder leiding van ene M. Van Dooren, "*een bevallige arbeidster van de fabriek*", werd toen met het volgende couplet en refrein uitbundig meegezongen met meermaals een bisnummer :

1
Wie komt ons daar aan
In de stralen der maan ?
T'is de sprotfabriek !
Het werk is gedaan
De meisjes mogen gaan
Van de sprotfabriek.
Vrolijk en zingend
Zij trekken naar huis
Van de Sprotfabriek;
Zijn blokken zijn klinkend
En ze maken geruis
Aan de Sprotfabriek.

2
Ons hart is vol van krachten -
Voor de typekens die wachten
Aan de sprotfabriek.
Onze oogen draaien
Om de liefde te zaaien
In de sprotfabriek.
Als de heertjes blijven staan
Om ons te zien gaan
Naar de sprotfabriek
Dan gauw onze vrijers
Zeggen : « Dat zijn vlijers,
Laat u hart in de sprotfabriek ».

Refrein :

Dansen, zingen, gelukkig van ons
lot,
Zijn wij ook als wij werken in de
sprot
De juffers van de groote jar
Die ons passeren in een dog-car
Zijn niet zoo chic
Als de meisjes van de sprotfabriek

Een lied met ontegensprekelijk een duidelijke ondertoon van ongenoegen op het grote klassen - en standenverschil van die tijd.

Grandeur

De lokale pers meldde dat op 3 juli 1899 een groot feest in de fabriek plaats vond ter ere van directeur graaf de Bylandt voor de viering van zijn verjaardag. De afdeling blikslagerij was omgevormd tot een "kokket" salon en versierd met Belgische en Nederlandse vlaggen. Zeer veel lokale hoogwaardigheidsbekleders waren aanwezig op dit feest. Een orkest speelde een gevarieerd programma. Verder werd er een vaudeville gespeeld door het Excelsior personeel met als titel "wie niet horen wil moet voelen"!

Datzelfde personeel schonk dan op het einde aan de directeur zijn portret in houtskool. Tenslotte was er dan het goochelduo 'de Verli' uit de Folies Bergère van Parijs, dus kosten noch moeite werden gespaard. Het feest besloot met een uitbundige danspartij tot in de late uurtjes en de champagne vloeide welig.

Uiteraard was dat laatste deel enkel bedoeld voor een zeer select publiek.

Politiebescherming ?

Maandag 21 november 1899 startte het sprotseizoen. 150 "meisjes" waren toen in de fabriek aan de slag. Wel eigenaardig was de mededeling in de krant dat bij het sluiten die avond er de aanwezigheid van politie was om er orde te bewaren !?. Ook merkwaardig was het feit dat de te verwerken sprot per trein was aangevoerd, hetgeen dus heel waarschijnlijk om een buitenlandse (Hollandse ?) aanvoer betrof.

Kommer en kwel in 1900

Het jaar startte goed met het behalen van de gouden medaille op de voedingstentoonstelling in Antwerpen, een bewijs van de goede kwaliteit van het product.

Maar dan volgde een minder aangename periode.

Bij de start van de guano-meststoffenfabriek (zie hoger) waren er al problemen. Bij de bouw aanvraag in 1899 gaf het Schepencollege van Oostende immers een negatief advies aan de Provincie. Dat werd toen door de Bestendige Deputatie genegeerd. In contrast hiermee onthaalde de lokale pers echter dit bedrijf als bijkomend positief element voor de werkgelegenheid en "*un nouvel élément de prospérité pour notre ville*".

Eind 1889 en begin 1900 kwamen meerdere klachten uit de buurtbevolking omtrent de afstotelijke stanken die vanuit het gebied "sprotfabriek" kwamen. In januari verscheen er een artikel "*il va sentir bon à Ostende*" in "Le Carillon". De stad meldde dit voorval aan de Provincie met o.a. een telegram van burgemeester Pieters zeggende o.a. "*le bourgemestre d'Ostende a l'honneur d'informer monsieur le gouverneur que la fabrique Excelsior répand une odeur infecte qui se propage sur toute la ville*" en vroeg om de guano fabriek onmiddellijk te sluiten. Als overtuigende argumenten werd aangehaald dat *een verblijf in de infirmerie van het nabijgelegen hospitaal onmogelijk* bleek geworden en de *slaapkamers in het kazerne konden niet meer verlucht worden*.

De oorzaak werd door het bedrijf omschreven als "een tijdelijke defect" aan een condensator die de rook (stank) moest zuiveren en de medische commissie had na het herstel ervan het licht terug op groen gezet. Opnieuw zaten stad Oostende en de Bestendige Deputatie toen bij dit probleem niet op dezelfde lijn. Wellicht had graaf de Bylandt ergens goede contacten met de Provincie. De Oostendse officiële klachten werden immers systematisch geminimaliseerd door de Provincie. Toch moet gezegd worden dat de toezegging van de Provincie een hele reeks van artikelen met arbeidsvoorschriften bevatte, zowel op het gebied van het personeel als omtrent de te heersen hygiëne in het bedrijf. Desondanks werden ook op latere tijdstippen klachten gemeld in verband met kwalijke uitwasemingen.

De Eerste Wereldoorlog

De WO I had lelijk huis gehouden in de fabriek. Bombardementen in mei 1915 grepen plaats in de omgeving. Alle materiaal was er op het einde van de oorlog geplunderd, de elektrische voorzieningen waren verdwenen en de schade was enorm. Tijdens deze oorlog hadden de gebouwen dienst gedaan als paardenstallen voor de Duitse troepen! Pas in 1920 konden de werkzaamheden hervat worden.

Opnieuw grote bedrijvigheid in de jaren 1920

Een bezoek van een redacteur van 'l'Echo d' Ostende' eind 1923 met als gids de toenmalige directeur **Waldack** leverde een resem van lofbetuigingen. "Meer dan 200 werknemers, mannen en vrouwen, hadden er een zeer drukke werkzaamheid : de sprot werd gespoeld, van de kop ontdaan, in een zoutbad gedompeld, licht gegrild, gefrituurd en uiteindelijk ingeblikt samen met wat olie. De laatste operatie was dan de sterilisatie van de blikken in de autoclaven. Er heerste een aangename reuk van frituur. Naast sprot werd ook makreel en haring ingeblikt. De afname van het eindproduct was in hoofdzaak in het buitenland. Probleem was toen het gebrek aan voldoende werkvolk : "*door de 'hoge' (?) salarissen van de echtgenoten bleven de vrouwen en jonge meisjes toen liever thuis*". In 1927 betreurde de 'Journal de la Côte' het gebrek aan interesse voor dit soort werk van "de meisjes van de Kaai" die voorheen al zingend arm in arm 's avonds de fabriek verlieten en nu vervangen werden door '*main-d'oeuvre campagnarde*', plattelandsmeisjes met een ander dialect!

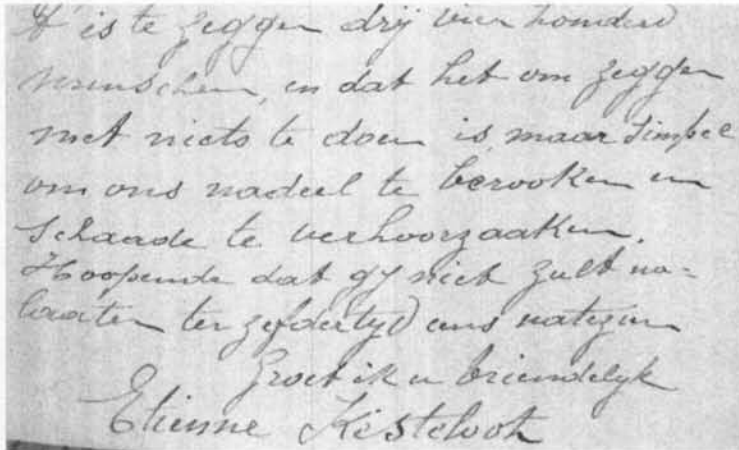
Laatste ademstoot

Bij de vraag aan de Provincie in 1938 om het bedrijf voor een periode van 10 jaar verder te mogen zetten waren er meerdere klachten van de bureu. Als argument voerde de aanvrager aan dat er 450 werknemers betrokken waren. Vooral Irma Kesteloot en Leon Kesteloot-Desutter hadden –als eigenaars van zeer vele woningen in de omtrek (vooral op het einde van de Zwaluwenstraat)- zware

protesten die -helaas voor hen- nutteloos bleken De protesten hadden zich geformuleerd als "onsierlijk voor de stad - dat het bestaan der conservenfabriek aan de ondergeteekenden groote ongemakken veroorzaakt" en "onverdraaglijke geur".

Trouwens reeds in 1899 had ook Etienne Kesteloot (de vader van Leon ?) volgende bezwaren geuit :

It is to be said that one hundred
men, in that they are saying
with nothing to do is, more than
one's own share to be taken in
suffering to be caused.
I hope that you will not
be too late to get rid of it and
I wish you a friendly
Etienne Kesteloot

Ook in 1938 protesteerde E.De Vlieger, eigenaar van een huis in de Zwaluwenstraat, als volgt "onverdraaglijke geur - mindere waarde van onzen eigendom- verhuren wordt onmogelijk". Een ander idee kwam van P. Coenen uit de Leffingestraat 52 die het volgende schreef "deze toestand zal zeker veel verbeteren moest de fabriek buiten de stad worden verwezen"

Allemaal nutteloos want het advies van het Gemeentebestuur alsook van de Bestendige Deputatie was positief.en de fabriek mocht verder werken.

Krottenwijk en uiteindelijke onteigening

Uit een onderzoek gedaan in 1903 en vele jaren later opnieuw bevestigd in 1939, bleken 65 woningen op de wijk "sprotfabriek" te catalogeren als krotwoning , "indéfectible insalubrité". De onmiddellijke nabijheid en activiteiten van de fabrieken waren daar uiteraard niet vreemd aan.

De uiteindelijke onteigening greep plaats rond 1960 en leverde meerdere miljoenen op aan de aandeelhouders. Weinig elementen zijn bekend omtrent het roemloos einde van de "Sprotfabriek". De dalende aanvoer van sprot, de concurrentie ('Ostendia'- Bredene) en ook de dalende interesse van de consument zullen daar wel ergens hun rol hebben gespeeld.

Besluitend kan worden gesteld dat die reeks fabrieken een zeer belangrijke rol heeft gespeeld voor de werkgelegenheid in Oostende in de periode eind 1800 en midden 1900 .

(*) De auteur was betrokken bij de renovatie en uitbreiding van het Nationaal Visserijmuseum te Oostduinkerke en deed onderzoek naar visverwerkende nijverheden.

Referenties:

Provinciaal Archief West-Vlaanderen - St Andries Brugge, Hinderlijke Bedrijven
Stadsbibliotheek Oostende: Gescande documenten